

Lektio: "Aisti kuin kala"

Etnografia vetouistelun veljeskunnan kilpailukäytännöistä

Vesa Markuksela

"... kilpailuissa pääsee porisemaan toisille. Mitäpä siitä tulisi, jos ei olisi kenelle kertoa *saaduista* kaloista tai varsinkaan niistä karanneista – eihän siinä ole mitään järkeä – olisiko se niin että uistelusta ja kilpailusta luopuminen olisi maailman lopusta seuraava tapahtuma". (RoMu ry:n kuuluva vetouistelija).

Edellinen ote piirtää esiin moottorivetouistelun tärkeyttä sitoutuneelle uistelijalle. Vapaa-aika ja harrastaminen saavat yhä enemmän merkitystä nykyajan ihmisten elämässä. Harrastaminen voi olla paljon enemmän kuin pelkkä ajanviete, sillä se voi viedä mennessään koko persoonan. Tällöin harrastuksesta muodostuu keskeinen tekemisen kohde, ja harrastajan elämäntyyli, identiteetti ja sosiaaliset verkostot voivat rakentua tietyn aktiviteetin ympärille. Tällaiset harrastajat ovat paitsi toiminnallisesti omistautuneita, mutta myös sisäisesti vakuuttuneita harrastustoimintansa tärkeydestä ja mielekkyydestä – he ovat sitoutuneet harrastukseensa. Tutkimukseni kiinnostuksen kohteena ovat juuri tällaiset harrastajat.

Tutkimukseni harrastuskonteksti on vapaa-ajankalastukseen lukeutuva kalastusmuoto, moottorivetouistelu, joka on maamme kolmanneksi yleisin aktiivisen kalastuksen laji. Kohdistan tutkimukseni vetouistelun ympärille rakentuneeseen yhteisöön, Rovaniemen moottoriuistelijoihin, sekä yhteen harrastusmuodolle yleiseen käytäntökokonaisuuteen, kalastuskilpailuun.

Kulutustutkimuksen parissa yhteisöjä ja yhteisöllisyyttä on tutkittu laajasti yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Näistä tutkimuksista on nostettavissa esiin neljä keskeistä yhteisökäsitettä: kulutuksen alakulttuuri; virtuaaliyhteisö; uusheimo sekä brändiyhteisö. Näiden tutkimuksien ansiosta tiedämme paljon sekä tosielämän että virtuaalimaailman yhteisöistä, esimerkiksi eri yhteisömuotojen määritelmistä ja tuntomerkeistä sekä niiden pysyvyy-

destä. Tutkimukset kertovat myös yhteisöjen huippuhetkistä sekä yhteisöä ylläpitävistä tekijöistä, kuten eetoksesta, jaetuista uskomuksista, rituaaleista sekä hierarkkisesta rakenteesta.

Kulutustutkimuksen yhteisötutkimukset eivät kuitenkaan ole liiemmin pohjineet harrastamista kokonaisvaltaisena toimintana, konkreettisena ja kehollisena tekemisenä. Tämä oudoksuttaa, sillä kaikki harrastamisen tavat, olkoon kyseessä sitten kalastaminen, pyöräily, sienestys tai shakin pelaaminen, ovat kehollista toimintaa. Ilman toimintaa myös aktiviteetti lakkaa olemasta.

Toiminnan toteutus vaatii aina osaamista kantavaa kehoa. Kehollinen toiminta nojautuu puolestaan aisteihin: jalkoja ja käsiä liikutetaan, ääniä kuullaan, hajuja haistellaan, asioita nähdään. Aiempi kulutustutkimus on jättänyt huomioimatta moniaistisuuden merkityksen harrastusyhteisön toiminnassa, tyytyen lähinnä audiovisuaaliseen tarkasteluun. Niin ikään vain harvat tutkimukset ovat tarkastelleet tai edes sivunneet tilan, esimerkiksi luonnon, muuttuvaa luonnetta yhteisöjä tutkiessaan.

Näin tutkimukset ovat jättäneet vähemmälle huomiolle sen, millaisia moniaistillisia, kehollisia tekoja ja sanontoja toiminta edellyttää tai miten keholliset harrastajat toimivat taitavasti yhdessä, käyttävät materiaalisia tuotteita tai palveluita tietyn logiikan ohjaamina sopeuttaen toimiaan muuttuvaan toimintaympäristöön. On siten perusteltua väittää, ettei kulutustutkimuksen keskeiset neljä yhteisökatsantokantaa ole riittäviä toiminnallisen harrastamisen yhteisöpohdiskeluun, vaan tarkastelukulmia on täydennettävä tekemisen ja käytännön toimijuuden näkökulmilla.

Toteutan tätä tehtävää kehittämällä viitekehystä, joka nojautuu ennen muuta *kulttuurintutkimuksellisesti suuntautuneeseen käytäntöteoriaan*, jonka avulla kyetään saavuttamaan laajempaa ymmärrystä tietyn vapaa-ajanharrastusyhteisön yleisestä käytännöstä. Lisäämällä viitekehykseen ei-inhimillisten tekijöiden ja aistillisen käänteen tarkastelukulmaa syvennän käytäntöteoriassa jo entuudestaan tunnistettuja, mutta vähemmän empiirisesti tutkittuja puolia.

Kehollisen ja aistillisen harrastusyhteisökäytännön tarkastelu tapahtumaympäristössään asettaa vaateita tutkimusmenetelmälle. Etnografiset menetelmät soveltuvat hyvin käytäntöjen tarkasteluun, sillä niissä hakeudutaan niihin tilanteisiin, joissa jäsenet tapaavat ja kulttuurilliset teot aktualisoituvat. Erityisesti eräs käytäntöteoriaan nojaava kulttuurintutkimuksellinen etnografian menetelmämuoto, *aistietnografia*, on käypä tähän tarkoitukseen, sillä se mahdollistaa tapahtumaympäristössä toteutuvien aistillisten ja dynaamisten toimien hienovaraisen tarkastelun.

Kokonaisuutena teoreettis-menetelmällinen viitekehykseni kohdentaa huomion muuttuvassa luonnon palvelumaisemassa toteutuvan kalastuskilpailukäytännön solmiuntuneisiin kehollisiin, aistillisiin, yhteistoiminnallisiin sekä ihmisten ja ei-inhimillisten välisiin tekoihin ja sanontoihin.

Aistietnografian käytännön toteutuksessa käytin erilaisia aineistonkeruutapoja kuten havainnointia, keskusteluja, visuaalisia kuvastoja sekä autobiografisia kertomuksia. Varsinainen kenttätyö on tehty 22. Lappi-Cup kilpai-

luissa vuosien 2007–2009 aikana. Tutkijan roolina oli ottaa osaa kenttätyössä 8–12 tuntia kestäviin kalastuskilpailuihin ja toimia niissä kalastajana muiden joukossa, miehistön jäsenenä toisten veneessä tai omassa – toimia siten sisäpuolisena, osallistuvana havainnoijana. Tutkijan rooliin sisältyi myös hankkia aineistoa ulkopuolisen tarkkailun keinoin järjestäen kalastuskilpailukäytäntökokonaisuutta ajallisesti toisiinsa liittyviksi toiminnan jaksoiksi. Käsittelin aineistoa narratiiviseen tapaan. Se tarkoittaa sitä, että tutkija kokoaa ja muotoilee keräämästään aineistosta uuden kertomuksen, eräänlaisen synteesin, joka pyrkii tuomaan esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Konkreettisenä tuloksena on kuusi narratiivista, joista ulkopuoliseen luentaan pohjautuvat kolme narratiivista hahmottavat vetouistelun kilpailukäytännön rakenteesta ajallisesti järjestäytyneen kolmiosaisen osatehtävien tapahtumaketjun. Nimeän nämä osatehtävät 1) *ennen kilpailua*, 2) *kilpailussa sekä* 3) *kilpailun jälkeen*. Sisäiseen luentaan pohjautuvat kolme narratiivista ilmentävät ”*kilpasilla olossa*” tapahtuvaa kanssakäyntiä ei-inhimillisten tekijöiden, kuten vesistön, sään, kalojen sekä tarpeiston kanssa. Näissä kanssakäynneissä uistelijat uppoutuvat kehollisesti ja mentaalisesti kilpailun tiloihin, ajalliseen kulkuun sekä muuttuviin olosuhteisiin. Tästä kokonaisuudesta muodostuu kilpasilla olon rakenne. Narratiivit ovat tutkimuksessa siten sekä analyysitapa että osa työn tulosta.

Seuraava narratiivi piirtää esiin työni tuloksia:

Sataa rankasti, on satanut jo hyvän aikaa. Kaikuluotain kertoo, että kaloja on vedessä ja pyytöjen pitäisi olla lähellä niitä. Olen ”veivannut” takilan avulla vieheitä aktiivisesti kaiun ohjaamiin kalarikkaisiin syvyyskerroksiin ja vaihdellut myös uistimia – turhaan. Olemme kokeilleet myös ajolinjoja syvänteen reunoista aina rannan matalaan; tutuista ottipaikoista aivan ”arvauksiin”. Ei vain ota. Jos meillä olisi käytössä uistelukäyttöön suunniteltu takilakamera, näkisimme seuraako miikään kala edes vieheitämme tai sen onko kalojen leuat vain ”lukossa”. Nyt vain odotamme ja taas odotamme, sokkona hapuillen.

Istun takatuhdolla. Pälläni oleva kelluntapuku estää kastumisen, mutta se ei myöskään ”hengitä” ja sen paksuudesta johtuen se on niin lämmin, että hikoilen ja alla olevat vaatteeni liimautuvat päälleni. Tuntuu kuin olisi saunassa. Pohdin: ”Kumpikohan olisi parempi, kelluntapuku päällä, vaiko ilman?”. Hivenen synkkä ajatuksenkulkuni jatkuu: ”Heh, kumpikohan meistä on märempi, minä pinnan päällä vai pinnan alla luuraava liman suojaama hauki?”. Käteni, joita puku ei suojaa, ovat kurtussa ja niitä paleltaa. Tuntoa niissä pitää yllä vain vaapun koukusta saamani haavat. Poskipäät ovat puolestaan tuulesta ja sateesta turrat. Sadepisaroiden ja huurtuvien linssien johdosta en voi pitää enää silmälaseja, en siten näe enää kovin tarkasti. Noh, eipä ole ollut paljoa katseltavaakaan.

Mieleeni muistuu tämän joen sääntö: jos ei ensimmäisen puolentunnin aikana saa, ei saa kalaa sitten koko kisassa. Alkaa hermostuttaa, deadline on jo kauan sitten mennyt. Karttaplotteri ilmoittaa tietoa siitä, että vedessä ei ole harppauskerrosta, vesi on tasaisesti +14 °C astetta. Hauki voi olla siis tänään pinnassakin, sillä se hakeutuu yleensä tämän lämpöiseen veteen. Porrastan takilakuvion uudelleen niin, että yksi on pinnassa, toinen keskisyvällä ja kolmas viistä pohjaa.

Ideaalin lämpötilan lisäksi on melkoinen "kalamiehen keli", tämänhän pitäisi olla kokonaisuutena kuin tehty haulle! Miksi sitten se hauki ei syö? Kalastus sateella alkaa hiljalleen syödä miestä. Pinnan päällä olevaa pinna kiristyy.

Onko kalat pelästyneet kilpailevia uisteluveneitä? Come on Vesa! Ajattele! Ajattele kuin kala! Aisti se! Aisti niin kuin kala! Hitto, senhän pitäisi olla minulle tuttu kala, mutta tuntuu olevan niin perin tuntematon. Samassa veneen vierellä kuuluu loiskahdus, kirjolohi hyppää ohi lipuvan veneen tieltä. Tuokin vielä, tämä ei ole enää kovin mukavaa.

Neljä tuntia viimeisen kalatapahtuman jälkeen rannalla on kaksi väsynyttä, sateen kastelemaa märkää ja viluista miestä. Olosuhteet eivät kuitenkaan pysty pyyhkimään hymyä kasvoiltamme tai laannuttamaan hyvää mieltä. Jaksamme kertoa omia kalajuttuja päivän tapahtumista sekä vastavuoroisesti kuunnella toisten veljeskuntalaisten tarinoita. Ei tullut kymppikiloista ei, eikä edes isoa kokonaissaalista. Munat eivät kuitenkaan menneet pataan.

Tarina ilmentää kilpailukäytännön tapahtumaketjun "kilpailussa" ja "kilpailun jälkeen" osioita. Ennen kilpailua liittyvät vaiheet, kuten matka kisapaikalle ja veneen lasku, ovat jo takanapäin. Kilpailu kalojen ja toisten moottoriuistelijoiden kanssa on puolestaan otteessa jo käynnissä ja vehkeet ovat jo vedessä.

Ote kertoo sitä, että "kilpailussa"- osio pohjautuu liikkeeseen. Itse vene on jatkuvassa liikkeessä kuljettaen kalastavia kehoja vesielementissä paikasta toiseen. Veneessä olevat miehistön jäsenet suorittavat puolestaan kalastukseen liittyviä yhteistoiminnallisia tekoja. He virittivät ja käyttivät kalastusvälineistöä, sekä sopeuttavat oman kehon liikettä veden ja toisten venekunnan jäsenten kehojen liikkeeseen sopivaksi. Kala ja kalastaja ovat myös kehollisesti kiinnostuneet toisistaan. Kalastajan päämäärä on päästä "liki" kalaa. Kalan päämäärä on puolestaan päästä kauas "pois" kalastajista.

Tarina kertoo myös "kilpailussa" - osioon liittyvästä odottamisen hitaasta liikkeestä ja siitä, että kilpailijoista on työntäyteisistä kalastamisen toimista johtuen erittäin turhauttavaa epäonnistua pyynnissä, ovathan kilpailijat tietoisia rajatun kilpailuajan kulumisesta. Kilpailun hengen perusajatuksena on kisa jostakin, tässä tapauksessa saaliista. Hermostuneessa odottamisen "joko nyt se iskee" -tilassa vellominen ei tarjoa välttämättä väylää rauhoittumiseen ja elpymiseen, verkkaisuudestaan huolimatta. Uistelijat ovat kiinni kilpailukäytännön hyvässä tai kehnossa suorituksessa, jossa toimettomuuden keveys oireilee jälkimmäisestä. Tarina kertoo myös kulttuurillisesta tiedosta ja kokemuksesta kumpuavista uskomuksista, kuten joen deadline-säännöstä. Kalan ilmaisema leikki taas lisää odottavan olemisen sietämättömyyttä raskautta.

Katkelma tarinan päättävästä "kisan jälkeen"-osiosta kertoo kilpailukäytännön liittyvistä tavoitteista ja peloista. Toteutunut saaliittomuus on yksi kilpauistelijan pahimmista peloista, veljeskunnan edessä tapahtuva kalamiehen totaalinen epäonnistuminen. Häpeän hetkeä ilmentää kalastuskulttuurinen monisisältöinen "munat pataan"- sanonta, se kertoo kalaruoan puutteesta. Sen merkitys viittaa kuitenkin ennen kaikkea miehisyyteen – saa-

mattomuuteen. Vetouistelukilpailukäytäntöä kokonaisuudessaan voidaan pitää taitopelinä, johon kietoutuu onnen, epävarmuuden, jännityksen, yhteistyön ja jopa huijauksen elementtejä – se yhdistää kisailevia, leikkiviä ihmisiä.

Kilpajuoksu kalan kanssa vie uistelijoita alati muuttuvaan vesistöympäristöön, ja siellä toteutuviin yhteistoiminnallisiin pinnan päällisiin ja pinnan alaisiin kalastaviin tekoihin. Kalastuskilpailukäytäntö, kaikissa muodoissaan, on yhteydessä ei-inhimillisiin tekijöihin kuten vesistö, sää tai kalat ja näihin tekijöihin kilpauistelijoiden on toimintaansa sopeutettava.

Esimerkiksi erilaisten vesistömuotojen kuten meren, järven, joen tai merenkurkun välillä on selkeitä eroavaisuuksia. Lisäksi kunkin vesistömuodon sisäinen vaihtelevuus on huomattavaa. Luonnon muuttuvat tilannekohtaiset tekijät, kuten vuodenaika, vuorokaudenaika tai vallitseva sääolosuhde, edesauttavat vesistön alati muuttuvien kasvopiirteiden muodostumista. Erityisesti sää on luonnonvoima, jolla on merkittävää toimijuutta. Sään eri muodot muovaavat vesistöolosuhteita. Ne voivat muuttaa vesistön hetkessä tyvenestä tyrskyyn tai ympäröivän ilman helteisestä ukkosmyrskyksi. Voidaankin sanoa, että sää määrää ja määrittää veden pinnan päällistä moottorivetouistelua ja sen kilpailutoimintakäytäntöä. Se sanelee, missä on mahdollista kalastaa ja minkälaista kalastustoimintaa on mahdollista suorittaa. Sää määrittelee sen, onko ylipäättään mahdollista kalastaa. Kilpauistelijoiden onkin pyrittävä ymmärtämään vallitsevia ja tulevia sääolosuhteita – lukemaan säätä.

Narratiiviotteessa sataa kaatamalla. Sateinen sää koettelee uistelijoiden mukavuusalueita, ne syövät miestä. Epämukava olo ei kuitenkaan ole kilpailukäytännön kannalta oleellista, sillä kilpauistelijan ”hyvä sää” ei ole sama kuin kesäisen auringonottajan. Uistelijan hyvän sään määrittää kalastuskäytäntö, se nappaako kala. Tarinasta kumpuavat piirteet kuten alentunut näkökyky, käsien kylmyys ja kivuliaisuus ja kehon kuumuus kertovat siitä, että moottorivetouistelijoiden kanssakäynti vesistössä ja ympäröivissä muuttuvissa luonnonolosuhteissa koskettaa eri aistielementtejä. Sään eri olomuotojen vallitessa erilaisilla tuotteilla on merkittävä tehtävä. Esimerkiksi tarinan merkäpuvulla pyritään sopeutumaan vallitseviin merkkiin ja kylmiin olosuhteisiin.

Veden pinnan yläpuolisen sääymmärryksen ohella pätevän kalastusstrategian toteuttaminen vaatii kilpapakalastajilta taitoa lukea myös veden alaista säätä. Sää ohjaa paitsi kilpapakalastajia veden päällä niin myös kalojen liikkeitä ja mieltymyksiä vedessä. Kalat liikkuvat vesistössä ennen kaikkea omien käytäntöjensä ohjaamina, ne etsivät syötävää tai hakeutuvat suotuisiin vesistöolosuhteisiin. Kalat myös päättävät, tarttuvatko ne niille tarjottuihin pyytöihin. Kalat ovatkin vain osittain ihmisten manageroitavissa. Kalastustoimintaa onkin sopeutettava kalojen liikkeiden ja käyttäytymisen mukaan. Kalan saaminen edellyttää, että kalanpyytäjät ovat oikeilla vesistöillä sekä pyyntisyvyyksillä ja osaavat ounastella minkälaiset värit, liikkeet tai hajusteet vetoavat kalan aisteihin – uistelevien kalastajien on siis aistittava kuin kala.

Moottorivetouistelijat hyödyntävät tässä tehtävässä erilaisia uisteluun liittyviä tuotteita, kuten kaikuluotaimia, veden lämpötilaa ja vedenpainetta mitattavia mittareita tai vedenalaisia kameroita saadakseen tietoa kaloja ympäröivistä olosuhteista ja olinpaikoista. Tuotteiden voidaan katsoa toimivan kalastajien aistien avustajina tai jatkeina. Kaiken kaikkiaan voidaankin sanoa, että aistillisuus on solmiintunut kiinteäksi osaksi kalastamisen käytäntöä.

Kokonaisuutena tutkimukseni tuottaa seuraavanlaisia kontribuutioita. Laajennan tutkimuksellani kulutustutkimuksen yhteisökeskusteluja tuomalla esiin sen, että harrastusyhteisöä muodostetaan ennen kaikkea muuttuvassa luonnon palvelumaisemassa toteutuvan kehollis-aistillisen yhdessä toimimisen sekä tuotteiden käytön kautta. Niin ikään esiin tuomani kilpailun rooli yhteisön muodostajana poikkeaa vallitsevasta näkemyksestä kilpailusta sosiaalisuuden uhkaajana. Käsitteellistys tuotteiden roolista aistien jatkeena laajentaa puolestaan kuvaa tuotteiden roolista yhteisön rakentumisessa. Käytäntöteoriakeskustelujen näkökulmasta laajennan aiempien tutkimuksien näkemyksiä ei-inhimillisten tekijöiden toimijuudesta. Tutkimukseni tuo esiin sen, että vetouistelukilpailukäytännössä inhimillinen toimijuus on usein alisteinen ei-inhimillisten (mm. sää, vesistö, kalat) voimien edessä. Menetelmakeskustelun kannalta täydennän etnografista menetelmävarantoa kehittämällä aistietnografiaa, erityisesti kenttätutkimuksen ja analysoinnin osalta. Tuon esiin myös uudenlaisen kehyksen vapaa-ajan kalastusharrastamista koskevaan tutkimukseen, kiinnittämällä huomiota myös pinnan alle ja siellä olevaan kalaan ja sen aistillisuuteen, korostaen käytäntöä toteuttavien kalastajien pyrkimystä aistia kuin kala. Tutkimustulokseni edesauttavat kalastusmatkailun suunnittelua.

Tässä vaiheessa on aika lopetella retki kalastuskilpailukäytäntöön ja hypätä pois veljeskuntalaisten veneestä. Lection aloittanutta narratiivista otetta ja sen järjen logiikkaa voidaan pohtia. Voimme kysyä, olisiko merkitykselliset toiset se ydin, joka pitää yhteisöä yllä nyt ja tulevaisuudessa. Jos niin on, vetouistelun veljeskunnan yhteisöllinen matka jatkuu – hyvä niin. He ovat aika velikultia.

Yhteiskuntatieteiden tohtori, kauppatieteiden lisensiaatti Vesa Markukselan kulutustutkimuksen alaan kuuluva väitöskirja "Aisti kuin kala – Etnografia vetouistelun veljeskunnan kilpailukäytännöstä" tarkastettiin 24.5.2013 Lapin yliopistossa. Email: vesa.markuksela@ulapland.fi